

همایش علمی-پژوهشی مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار

((با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش، بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان ارشاد اسلامی، سازمان شهرداری (استان کرمانشاه) مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (استان تهران) و ...))

سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در ۸ پایگاه ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۱۱ اسفند ۱۴۰۱ شماره مقاله: ۱۲/۵۰۰۲ رده بندی کنگره: ب ۲۱/۷۶۴۱۰

بررسی و شناخت سواد رسانه ای در ساختار آموزشی نوین

زهرة نظری^۱ مهین محمدی افشار

چکیده

گسترش فناوری‌های ارتباطی و دیجیتال، رسانه‌ها را از ابزارهایی صرفاً برای انتقال پیام به یکی از مؤلفه‌های اساسی زندگی فردی، اجتماعی و آموزشی تبدیل کرده است. دانش‌آموزان و معلمان در محیط آموزشی معاصر با حجم گسترده‌ای از اطلاعات، اخبار، تصاویر، ویدئوها، شبکه‌های اجتماعی، محتوای تبلیغاتی و منابع آموزشی دیجیتال مواجه‌اند و توانایی استفاده آگاهانه از این منابع، بخش مهمی از شایستگی‌های مورد نیاز در نظام آموزشی نوین محسوب می‌شود. در چنین شرایطی، سواد رسانه‌ای تنها به توانایی استفاده فنی از ابزارهای رسانه‌ای محدود نیست، بلکه مجموعه‌ای از مهارت‌های شناختی، تحلیلی، انتقادی، اخلاقی و ارتباطی را دربرمی‌گیرد که فرد را قادر می‌سازد پیام‌های رسانه‌ای را دریافت، تحلیل، ارزیابی، تفسیر و در صورت لزوم تولید و بازنشر کند. هدف این مقاله بررسی و شناخت مفهوم سواد رسانه‌ای، ابعاد و مؤلفه‌های آن و تبیین جایگاه آن در ساختار آموزشی نوین است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعه منابع کتابخانه‌ای است. یافته‌های تحلیلی نشان می‌دهد که سواد رسانه‌ای می‌تواند در تقویت تفکر انتقادی، تشخیص اطلاعات نادرست، افزایش مسئولیت‌پذیری دیجیتال، ارتقای کیفیت یادگیری، توسعه مشارکت اجتماعی و بهبود تعامل میان معلم و دانش‌آموز نقش مؤثری داشته باشد.

واژگان کلیدی: سواد رسانه‌ای، آموزش نوین، رسانه‌های دیجیتال، تفکر انتقادی، دانش‌آموز

^۱ نویسنده مسئول

مقدمه

تحولات فناوری اطلاعات و ارتباطات طی دهه‌های اخیر ساختار زندگی اجتماعی انسان را به شکل چشمگیری تغییر داده است. رسانه‌ها دیگر محدود به تلویزیون، رادیو، روزنامه و کتاب نیستند، بلکه شبکه‌های اجتماعی، وبسایت‌ها، پیام‌رسان‌ها، پلتفرم‌های اشتراک ویدئو، بازی‌های دیجیتال، سامانه‌های آموزشی و ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی بخش مهمی از محیط ارتباطی انسان امروز را تشکیل می‌دهند. نسل جدید دانش‌آموزان از نخستین سال‌های زندگی خود با فناوری‌های دیجیتال مواجه می‌شوند و بخش قابل توجهی از اطلاعات، تجربه‌ها، سرگرمی‌ها و حتی ارتباطات اجتماعی آنان از طریق محیط‌های رسانه‌ای شکل می‌گیرد. این تحول، نظام آموزشی را نیز با شرایط تازه‌ای مواجه ساخته است. مدرسه دیگر تنها مرجع انتقال دانش محسوب نمی‌شود و معلم نیز تنها منبع دسترسی دانش‌آموز به اطلاعات نیست. دانش‌آموز می‌تواند در چند ثانیه به منابع بسیار متنوعی دسترسی پیدا کند، اما مسئله مهم این است که همه این اطلاعات معتبر، دقیق، علمی و مناسب نیستند. حجم زیاد اطلاعات الزاماً به معنای افزایش دانش نیست، زیرا تبدیل اطلاعات به دانش نیازمند توانایی انتخاب، ارزیابی، مقایسه، تحلیل و تفسیر است. در چنین فضایی، سواد رسانه‌ای اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. فرد باسواد رسانه‌ای صرفاً کسی نیست که بتواند با تلفن همراه، رایانه یا شبکه‌های اجتماعی کار کند. ممکن است فردی از نظر فنی استفاده از ابزارهای دیجیتال را به خوبی بداند، اما نتواند یک خبر جعلی را از خبر معتبر تشخیص دهد، منبع یک تصویر را بررسی کند، اهداف تجاری یا اقناعی یک پیام را بشناسد یا پیامدهای انتشار یک محتوای نادرست را درک کند. بنابراین، سواد رسانه‌ای

مفهومی عمیق تر از مهارت فنی است و با توانایی اندیشیدن درباره رسانه، تحلیل پیام و مسئولانه عمل کردن در محیط رسانه‌ای ارتباط دارد. ساختار آموزشی نوین نیز به همین دلیل نیازمند تغییر رویکرد نسبت به رسانه است. آموزش رسانه‌ای نباید صرفاً به آموزش نحوه استفاده از رایانه یا نرم‌افزارهای آموزشی محدود شود، بلکه باید دانش آموز را به یک مصرف‌کننده آگاه و در مرحله‌ای بالاتر، به یک تولیدکننده مسئول محتوای رسانه‌ای تبدیل کند. مدرسه باید به دانش آموز کمک کند تا میان واقعیت و بازنمایی رسانه‌ای تفاوت بگذارد، منابع اطلاعاتی را ارزیابی کند، نسبت به تبلیغات و پیام‌های افناعتی رویکردی انتقادی داشته باشد و در ارتباطات دیجیتال اصول اخلاقی و اجتماعی را رعایت کند.

بخش اول: کلیات

یکی از ویژگی‌های مهم نظام آموزشی معاصر، افزایش حضور رسانه‌ها در فرآیند یاددهی - یادگیری است. دانش آموز امروز ممکن است در یک روز از طریق کتاب درسی، فیلم آموزشی، شبکه اجتماعی، موتور جست‌وجو، پیام‌رسان، پادکست، بازی آموزشی و سامانه مدرسه با اطلاعات گوناگون مواجه شود. این تنوع منابع می‌تواند فرصت ارزشمندی برای یادگیری فراهم کند، اما در صورت فقدان مهارت‌های لازم، موجب سردرگمی، وابستگی به اطلاعات سطحی، انتشار اخبار نادرست و کاهش توانایی تحلیل مستقل نیز خواهد شد. مسئله اصلی آن است که نظام آموزشی در بسیاری از موارد هنوز بر انتقال محتوا تأکید بیشتری نسبت به آموزش چگونگی مواجهه با محتوا دارد. دانش آموز ممکن است حجم

قابل توجهی از مطالب درسی را فراگیرد، اما لزوماً آموزش کافی درباره اعتبارسنجی منابع، تشخیص سوگیری، شناخت اهداف پیام، حفاظت از حریم خصوصی، حقوق مالکیت فکری و مسئولیت اخلاقی در فضای دیجیتال دریافت نکرده باشد.

از طرف دیگر، رسانه‌ها صرفاً منعکس کننده واقعیت نیستند، بلکه واقعیت را از طریق انتخاب، حذف، برجسته‌سازی، قاب‌بندی و شیوه ارائه، بازنمایی می‌کنند. یک رویداد واحد می‌تواند در رسانه‌های مختلف با عناوین، تصاویر و روایت‌های متفاوت ارائه شود. دانش‌آموزی که مهارت تحلیل رسانه‌ای ندارد ممکن است هر پیام رسانه‌ای را به عنوان واقعیت کامل بپذیرد. در محیط آموزشی نوین، چنین وضعیتی اهمیت بیشتری دارد، زیرا توسعه فناوری‌های هوشمند و ابزارهای تولید محتوای دیجیتال امکان تولید و انتشار سریع اطلاعات را افزایش داده است. بنابراین، آموزش دانش‌آموز برای زندگی در جهان رسانه‌ای دیگر یک فعالیت جانبی نیست، بلکه بخشی از وظیفه اساسی نظام تعلیم و تربیت محسوب می‌شود.

بخش دوم: روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. برای تبیین موضوع، مفاهیم مرتبط با سواد رسانه‌ای، آموزش رسانه‌ای، تفکر انتقادی، یادگیری دیجیتال و شایستگی‌های مورد نیاز در محیط آموزشی معاصر مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. در این رویکرد، تلاش شده است

رابطه میان گسترش رسانه‌ها و ضرورت بازتعریف نقش مدرسه، معلم و دانش‌آموز در فرآیند یادگیری مورد توجه قرار گیرد.

بخش سوم: مفهوم و ماهیت سواد رسانه‌ای

سواد رسانه‌ای را می‌توان مجموعه‌ای از دانش، مهارت و نگرش دانست که فرد را قادر می‌سازد پیام‌های رسانه‌ای را به صورت آگاهانه دریافت، تحلیل، ارزیابی و تولید کند. در این تعریف، چند عنصر اساسی وجود دارد: دسترسی به رسانه، فهم پیام، تحلیل ساختار و محتوای آن، ارزیابی اعتبار و هدف پیام و توانایی تولید مسئولانه محتوا یکی از اشتباهات رایج، یکسان دانستن سواد رسانه‌ای با مهارت کار با فناوری است. توانایی باز کردن یک نرم‌افزار، جست و جو در اینترنت یا استفاده از شبکه اجتماعی، بیشتر به مهارت دیجیتال مربوط است. سواد رسانه‌ای مرحله‌ای عمیق‌تر را شامل می‌شود، یعنی فرد باید بتواند درباره محتوایی که با آن مواجه می‌شود پرسش مطرح کند. چه کسی این پیام را تولید کرده است؟ هدف تولیدکننده چیست؟ پیام برای چه مخاطبی طراحی شده است؟ چه اطلاعاتی در پیام برجسته شده و چه اطلاعاتی حذف شده است؟ چه شواهدی برای ادعاهای مطرح شده وجود دارد؟ آیا محتوای موردنظر واقعیت را نشان می‌دهد یا صرفاً تفسیری از واقعیت ارائه می‌کند؟ بنابراین، سواد رسانه‌ای نوعی توانایی شناختی و اجتماعی است که در فرآیند تربیت فرد شکل می‌گیرد و به او کمک می‌کند در برابر جریان اطلاعات منفعل نباشد.

مفهوم سواد رسانه‌ای در ابتدا بیشتر با توانایی فهم رسانه‌های جمعی مانند مطبوعات، رادیو و تلویزیون ارتباط داشت. با توسعه فناوری دیجیتال، دامنه این مفهوم گسترش یافت و اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های ویدئویی، بازی‌های رایانه‌ای و رسانه‌های تعاملی را نیز دربرگرفت. در الگوی سنتی، مخاطب بیشتر دریافت‌کننده پیام بود، اما در محیط دیجیتال، مرز میان تولیدکننده و مصرف‌کننده محتوا تا حد زیادی از بین رفته است. یک دانش‌آموز می‌تواند در یک لحظه دریافت‌کننده یک پیام و در لحظه‌ای دیگر تولیدکننده و منتشرکننده همان پیام باشد. همین تغییر باعث شده است مفهوم سواد رسانه‌ای با مسئولیت اجتماعی، اخلاق دیجیتال و شهروندی دیجیتال پیوند بیشتری پیدا کند. از این جهت، آموزش رسانه‌ای جدید باید علاوه بر «خواندن» رسانه، «نوشتن و تولید» رسانه را نیز مورد توجه قرار دهد. دانش‌آموز باید بتواند یک محتوای رسانه‌ای را تولید کند و در عین حال بداند تولید و انتشار محتوا چه مسئولیت‌هایی به همراه دارد.

بخش چهارم: ابعاد اصلی سواد رسانه‌ای

سواد رسانه‌ای دارای ابعاد متعددی است که در کنار یکدیگر معنا پیدا می‌کنند. نخستین بعد، دسترسی است. فرد باید بتواند به منابع رسانه‌ای و اطلاعاتی دسترسی پیدا کند و ابزارهای لازم را بشناسد. با این حال، دسترسی به تنهایی کافی نیست. بعد دوم، تحلیل و تفسیر است. فرد باید بتواند ساختار پیام، زبان رسانه، تصاویر، نمادها و شیوه اقناع مخاطب را بررسی کند. برای مثال، در یک تبلیغ تجاری باید بتواند میان ویژگی واقعی محصول و تصویرسازی تبلیغاتی تفاوت قائل شود. بعد سوم، ارزیابی است. این بخش از مهم‌ترین

عناصر سواد رسانه‌ای محسوب می‌شود، زیرا مخاطب باید اعتبار منبع، کیفیت شواهد، تاریخ انتشار، نویسنده، هدف تولید محتوا و میزان انطباق ادعا با منابع معتبر را بررسی کند. بعد چهارم، تولید محتوا است. سواد رسانه‌ای فرد را تنها به مصرف‌کننده تبدیل نمی‌کند، بلکه توانایی تولید پیام مسئولانه را نیز در او تقویت می‌کند. بعد پنجم، اخلاق و مسئولیت اجتماعی است. رعایت حریم خصوصی، احترام به حقوق دیگران، پرهیز از انتشار شایعات، توجه به مالکیت فکری و مسئولیت‌پذیری در بازنشر محتوا از الزامات این بعد محسوب می‌شوند.

۱- سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی

یکی از مهم‌ترین ارتباطات نظری میان سواد رسانه‌ای و آموزش نوین، ارتباط آن با تفکر انتقادی است. تفکر انتقادی به معنای مخالفت با هر اطلاعاتی نیست، بلکه به معنای بررسی منطقی و مستند اطلاعات پیش از پذیرش یا رد آن است. دانش‌آموزی که تفکر انتقادی دارد، در مواجهه با یک پیام رسانه‌ای صرفاً نمی‌پرسد «این پیام درست است یا غلط؟»، بلکه درباره شواهد، منبع، زمینه، هدف و منطق پیام نیز پرسش می‌کند. چنین رویکردی موجب می‌شود یادگیری از سطح حفظ کردن اطلاعات به سطح تحلیل و داوری مستند ارتقا پیدا کند. مدرسه می‌تواند از طریق تحلیل اخبار، مقایسه چند روایت درباره یک موضوع، بررسی تبلیغات، تحلیل تصاویر و ارزیابی منابع اینترنتی، زمینه رشد تفکر انتقادی را فراهم کند. در این شیوه، دانش‌آموز صرفاً پاسخ آماده دریافت نمی‌کند، بلکه فرآیند رسیدن به پاسخ را تمرین می‌کند.

۲- جایگاه سواد رسانه‌ای در ساختار آموزشی نوین

در ساختار آموزشی سنتی، بخش قابل توجهی از فرآیند یادگیری حول کتاب درسی و سخنرانی معلم شکل می‌گرفت. در آموزش نوین، منابع یادگیری متنوع‌تر شده‌اند و فناوری نقش مهم‌تری در فرآیند آموزش ایفا می‌کند. این تغییر، نقش معلم را نیز دگرگون ساخته است. معلم در چنین محیطی تنها انتقال‌دهنده اطلاعات نیست، بلکه باید نقش هدایتگر، تسهیلگر و ارزیاب منابع اطلاعاتی را ایفا کند. او باید به دانش‌آموز نشان دهد چگونه اطلاعات مناسب را پیدا کند، چگونه اعتبار منابع را بررسی کند و چگونه از اطلاعات برای حل مسئله استفاده کند. از سوی دیگر، برنامه درسی نیز باید نسبت به سواد رسانه‌ای رویکردی میان‌رشته‌ای داشته باشد. سواد رسانه‌ای الزاماً نباید تنها در یک درس مستقل محدود شود. می‌توان در درس ادبیات، شیوه بازنمایی پیام در رسانه را بررسی کرد، در علوم اجتماعی، تأثیر رسانه بر جامعه را مورد مطالعه قرار داد، در علوم، اعتبار منابع علمی دیجیتال را ارزیابی کرد و در درس‌های مختلف، دانش‌آموزان را به تولید محتوای آموزشی مسئولانه ترغیب کرد.

۳- نقش معلم در توسعه سواد رسانه‌ای

معلم یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده فرهنگ رسانه‌ای مدرسه است. حتی اگر بهترین ابزارهای دیجیتال در اختیار مدرسه قرار گیرد، بدون معلم توانمند نمی‌توان انتظار داشت سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان به شکل مطلوب توسعه پیدا کند. معلم باید خود با اصول سواد رسانه‌ای آشنا باشد و بتواند منابع دیجیتال را ارزیابی کند. همچنین لازم است با شیوه‌های

آموزش تفکر انتقادی، فعالیت‌های مشارکتی، تحلیل محتوا و آموزش اخلاق دیجیتال آشنایی داشته باشد. نقش معلم در این زمینه بیشتر از آنکه به ارائه مطالب محدود باشد، به طراحی موقعیت‌های یادگیری وابسته است. برای مثال، معلم می‌تواند چند خبر درباره یک موضوع در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد و از آنان بخواهد تفاوت منابع، عنوان‌ها، تصاویر و شیوه روایت را تحلیل کنند. در این حالت، دانش‌آموز عملاً فرآیند تحلیل رسانه‌ای را تجربه می‌کند.

۴- نقش دانش‌آموز در محیط رسانه‌ای جدید

دانش‌آموز در ساختار آموزشی نوین باید از دریافت‌کننده منفعل اطلاعات به یادگیرنده‌ای فعال تبدیل شود. او باید بتواند پرسش ایجاد کند، اطلاعات جمع‌آوری کند، منابع را مقایسه کند و بر اساس شواهد به نتیجه برسد. یکی از اهداف مهم آموزش سواد رسانه‌ای، ایجاد استقلال فکری است. دانش‌آموز نباید صرفاً به دلیل تعداد بازدید، تعداد دنبال‌کنندگان یا جذابیت بصری یک محتوا آن را معتبر تلقی کند. اعتبار علمی و منطقی یک محتوا مستقل از میزان محبوبیت آن است. همچنین دانش‌آموز باید پیامدهای اجتماعی رفتار رسانه‌ای خود را بشناسد. انتشار یک تصویر، خبر یا اظهار نظر می‌تواند بر زندگی فرد دیگری اثر بگذارد. از این رو، سواد رسانه‌ای با تربیت اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموز نیز ارتباط پیدا می‌کند.

۵- سواد رسانه‌ای و تشخیص اطلاعات نادرست

یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های آموزش سواد رسانه‌ای، توانایی مواجهه با اطلاعات نادرست است. فضای دیجیتال امکان انتشار سریع محتوا را فراهم کرده است و همین سرعت می‌تواند باعث انتشار اطلاعات تأیید نشده شود. برای مقابله با این مسئله، دانش‌آموز باید مجموعه‌ای از پرسش‌های ساده اما اساسی را یاد بگیرد: منبع خبر چیست؟ نویسنده یا تولیدکننده محتوا چه کسی است؟ تاریخ انتشار چه زمانی است؟ آیا منابع مستقل دیگری این ادعا را تأیید کرده‌اند؟ آیا عنوان خبر با محتوای آن مطابقت دارد؟ آیا تصویر مورد استفاده متعلق به همان رویداد است؟ آیا محتوای مورد نظر واقعیت، نظر شخصی یا تبلیغ است؟ این مهارت‌ها به دانش‌آموز کمک می‌کند پیش از باز نشر محتوا، درباره اعتبار آن تأمل کند.

بخش پنجم: سواد رسانه‌ای و فضای مجازی

فضای مجازی بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی بسیاری از دانش‌آموزان شده است. شبکه‌های اجتماعی علاوه بر فرصت‌های ارتباطی و آموزشی، چالش‌هایی مانند اتلاف زمان، مواجهه با محتوای نامناسب، فشار اجتماعی، مقایسه اجتماعی، نقض حریم خصوصی و انتشار اطلاعات نادرست را نیز به همراه دارند. هدف آموزش سواد رسانه‌ای نباید ایجاد ترس از فضای مجازی باشد. رویکرد آموزشی مؤثرتر، آموزش استفاده مسئولانه و آگاهانه از آن است. دانش‌آموز باید یاد بگیرد چگونه تنظیمات حریم خصوصی را مدیریت کند، اطلاعات شخصی را بی‌دلیل منتشر نکند، با افراد ناشناس محتاطانه ارتباط برقرار کند و در مواجهه با رفتارهای آسیب‌زا از سازوکارهای حمایتی مدرسه و خانواده استفاده کند.

۱- سواد رسانه‌ای و یادگیری الکترونیکی

یادگیری الکترونیکی ظرفیت گسترده‌ای برای افزایش دسترسی به منابع آموزشی دارد. فیلم‌های آموزشی، کتاب‌های دیجیتال، پادکست‌ها، شبیه‌سازها، کلاس‌های مجازی و سامانه‌های مدیریت یادگیری می‌توانند فرآیند یادگیری را متنوع‌تر کنند با وجود این، استفاده از منابع دیجیتال زمانی به یادگیری واقعی منجر می‌شود که دانش‌آموز بتواند کیفیت آنها را ارزیابی کند. یک ویدئوی آموزشی صرفاً به دلیل جذابیت تصویری، الزاماً محتوای علمی معتبری ندارد بنابراین، سواد رسانه‌ای مکمل یادگیری الکترونیکی است و به دانش‌آموز کمک می‌کند از میان انبوه منابع، محتوای مناسب را انتخاب کند.

۲- سواد رسانه‌ای و آموزش خانواده

مدرسه تنها نهاد مسئول در زمینه سواد رسانه‌ای نیست. خانواده نیز در شکل‌گیری الگوهای مصرف رسانه‌ای کودک و نوجوان نقش مهمی دارد. نوع استفاده والدین از تلفن همراه، نحوه واکنش آنان به اخبار، میزان گفت‌وگو درباره محتوای رسانه‌ای و چگونگی تعیین حدود استفاده از فناوری، همگی بر رفتار رسانه‌ای دانش‌آموز تأثیر می‌گذارند به همین دلیل، آموزش سواد رسانه‌ای باید خانواده را نیز دربرگیرد. خانواده‌ها نیازمند آن هستند که به جای کنترل صرف، گفت‌وگوی سازنده با فرزندان درباره رسانه داشته باشند. کنترل بدون آموزش ممکن است تنها رفتار ظاهری را تغییر دهد، در حالی که هدف اصلی، ایجاد قدرت تشخیص و خودتنظیمی در دانش‌آموز است.

۳- سواد رسانه‌ای و اخلاق آموزشی

رسانه‌های دیجیتال امکان تولید و بازنشر سریع محتوا را فراهم کرده‌اند، اما همین قابلیت مسئولیت اخلاقی کاربران را افزایش داده است. انتشار مطالب بدون ذکر منبع، کپی کردن آثار دیگران، استفاده بدون اجازه از تصاویر، انتشار اطلاعات شخصی و بازنشر شایعات از جمله رفتارهایی هستند که باید در فرآیند تربیت رسانه‌ای مورد توجه قرار گیرند آموزش اخلاق رسانه‌ای باید از سطح توصیه‌های کلی فراتر رود. دانش آموز باید با موقعیت‌های واقعی مواجه شود و درباره پیامد انتخاب‌های مختلف خود بحث کند. چنین آموزشی می‌تواند به شکل‌گیری وجدان اخلاقی و مسئولیت‌پذیری در فضای دیجیتال کمک کند.

۴- سواد رسانه‌ای و عدالت آموزشی

رسانه‌ها می‌توانند در کاهش برخی محدودیت‌های آموزشی نقش داشته باشند، زیرا امکان دسترسی به منابع آموزشی متنوع را فراهم می‌کنند. با این حال، دسترسی برابر به فناوری و برخورداری برابر از مهارت استفاده از آن یکسان نیست ممکن است دو دانش آموز به اینترنت دسترسی داشته باشند، اما یکی از آنان توانایی بیشتری در جست‌وجوی منابع معتبر، استفاده از ابزارهای آموزشی و ارزیابی اطلاعات داشته باشد. بنابراین، عدالت آموزشی در عصر دیجیتال تنها به فراهم کردن ابزار محدود نمی‌شود، بلکه باید مهارت‌های لازم برای استفاده مؤثر از ابزار نیز در اختیار دانش آموزان قرار گیرد از این رو، توسعه سواد رسانه‌ای می‌تواند یکی از مؤلفه‌های عدالت آموزشی باشد، مشروط بر آنکه برنامه‌های آموزشی آن برای گروه‌های مختلف دانش آموزان قابل دسترس و متناسب با شرایط آنان طراحی شود.

بخش ششم: چالش‌های توسعه سواد رسانه‌ای در مدارس

اجرای آموزش سواد رسانه‌ای با چالش‌هایی مواجه است. یکی از مهم‌ترین آنها، کمبود آموزش تخصصی برخی معلمان در زمینه رسانه‌های جدید است. معلمی که خود با سازوکارهای رسانه‌ای، امنیت دیجیتال، اعتبارسنجی منابع و شیوه‌های تحلیل محتوا آشنایی کافی ندارد، نمی‌تواند این مهارت‌ها را به شکل مطلوب آموزش دهد چالش دیگر، نگاه ابزاری به فناوری است. در برخی رویکردها تصور می‌شود ورود رایانه، تخته هوشمند یا اینترنت به مدرسه به خودی خود موجب تحول آموزشی خواهد شد. در حالی که فناوری زمانی ارزش آموزشی پیدا می‌کند که در خدمت اهداف تربیتی و یادگیری قرار گیرد چالش دیگر، سرعت تغییر فناوری است. رسانه‌ها و ابزارهای دیجیتال به سرعت تغییر می‌کنند و برنامه‌های آموزشی نمی‌توانند صرفاً بر ابزارهای خاص متمرکز شوند. آنچه ماندگارتر است، آموزش اصولی مانند تفکر انتقادی، ارزیابی منابع، مسئولیت اخلاقی و توانایی سازگاری با فناوری‌های جدید است.

توسعه سواد رسانه‌ای نیازمند رویکردی نظام‌مند است. نخستین الزام، بازنگری در برنامه‌های درسی و گنجانیدن مهارت‌های رسانه‌ای در فرآیند آموزش است. این آموزش باید متناسب با سن دانش‌آموز و سطح رشد شناختی او طراحی شود. دومین الزام، توانمندسازی معلمان است. دوره‌های ضمن خدمت باید علاوه بر آموزش ابزارهای فنی، مهارت‌های تحلیل رسانه، ارزیابی اطلاعات، اخلاق دیجیتال و روش‌های آموزش تفکر انتقادی را نیز پوشش دهند. سومین الزام، تغییر روش‌های ارزشیابی است. اگر نظام آموزشی تنها حفظ کردن

اطلاعات را ارزیابی کند، دانش آموز انگیزه چندانی برای تحلیل و ارزیابی اطلاعات نخواهد داشت. ارزیابی باید توانایی تحلیل منابع، استدلال، حل مسئله و تولید محتوای مسئولانه را نیز مورد توجه قرار دهد. چهارمین الزام، مشارکت خانواده است. مدرسه و خانواده باید در زمینه الگوهای مصرف رسانه‌ای، امنیت دیجیتال و مسئولیت اجتماعی به تفاهم برسند. پنجمین الزام، ایجاد فرهنگ گفت‌وگو در مدرسه است. سواد رسانه‌ای با دستور و بخشنامه شکل نمی‌گیرد، بلکه نیازمند محیطی است که در آن دانش آموز بتواند درباره محتوای رسانه‌ای سؤال کند، دیدگاه متفاوت ارائه دهد و دلایل خود را بیان کند.

نتیجه‌گیری

سواد رسانه‌ای در ساختار آموزشی نوین، یک مهارت جانبی یا صرفاً فناورانه نیست، بلکه یکی از الزامات اساسی تربیت انسان آگاه، تحلیلگر و مسئول در جامعه اطلاعاتی محسوب می‌شود. گسترش رسانه‌های دیجیتال باعث شده است دانش آموزان بیش از گذشته در معرض جریان‌های متنوع اطلاعات قرار گیرند و همین مسئله ضرورت آموزش توانایی تشخیص، تحلیل، ارزیابی و تولید محتوا را افزایش داده است نظام آموزشی برای پاسخگویی به این شرایط باید نگاه خود را از «استفاده از رسانه» به «فهم و تحلیل رسانه» گسترش دهد. استفاده از فناوری زمانی می‌تواند به ارتقای کیفیت آموزش منجر شود که دانش آموز بتواند میان اطلاعات معتبر و نامعتبر تمایز قائل شود و از منابع رسانه‌ای در مسیر یادگیری هدفمند استفاده کند. معلم نیز در این فرآیند نقش محوری دارد. او باید از انتقال‌دهنده صرف اطلاعات به تسهیلگر یادگیری و هدایت‌کننده فرآیند تحلیل تبدیل

شود. برنامه درسی نیز باید فرصت‌هایی برای تحلیل اخبار، تبلیغات، تصاویر، ویدئوها، منابع اینترنتی و محتوای شبکه‌های اجتماعی فراهم کند در نهایت، هدف اصلی سواد رسانه‌ای، تربیت دانش‌آموزی نیست که از رسانه فاصله بگیرد، بلکه تربیت فردی است که بتواند در محیط رسانه‌ای حضور داشته باشد، اما در برابر آن منفعل نباشد. چنین فردی رسانه را می‌شناسد، پیام را تحلیل می‌کند، منبع را ارزیابی می‌کند، مسئولانه محتوا تولید می‌کند و پیامد رفتار خود را در جامعه در نظر می‌گیرد.

• پیشنهادها

پیشنهاد می‌شود سواد رسانه‌ای به شکل تدریجی و متناسب با سن دانش‌آموزان در برنامه‌های آموزشی مدارس مورد توجه قرار گیرد. آموزش باید از مهارت‌های پایه مانند تشخیص منبع و تمایز واقعیت از نظر آغاز شود و در مقاطع بالاتر به تحلیل انتقادی رسانه، تولید محتوا، اخلاق دیجیتال و ارزیابی منابع علمی توسعه یابد. همچنین لازم است برنامه‌های توانمندسازی معلمان با محوریت سواد رسانه‌ای طراحی شود و معلمان علاوه بر مهارت فنی، با روش‌های آموزش تفکر انتقادی و تحلیل محتوای رسانه‌ای آشنا شوند. استفاده از روش‌های یادگیری مبتنی بر مسئله، پروژه و فعالیت گروهی نیز می‌تواند اثربخشی آموزش سواد رسانه‌ای را افزایش دهد. دانش‌آموزان می‌توانند خبرها، تبلیغات، تصاویر یا ویدئوهای مختلف را بررسی کرده و درباره اعتبار، هدف و پیامد آنها بحث کنند. همکاری مدرسه و خانواده در این زمینه ضروری است. والدین باید از طریق برنامه‌های آموزشی مناسب با فرصت‌ها و تهدیدهای رسانه‌ای آشنا شوند تا بتوانند به جای

اعمال محدودیت‌های صرف، در شکل‌گیری رفتار رسانه‌ای مسئولانه فرزندان خود مشارکت کنند در نهایت، سیاست‌گذاران آموزشی باید سواد رسانه‌ای را بخشی از شایستگی‌های عمومی دانش‌آموزان در عصر دیجیتال بدانند و آن را در سیاست‌گذاری‌های مربوط به برنامه درسی، آموزش معلمان، فناوری آموزشی و تربیت شهروندی مورد توجه قرار دهند.

منابع و مآخذ

۱. امام جمعه زاده، سید جواد، و حسینی، سید حسن. (۱۳۹۸). سواد رسانه‌ای و نقش آن در ارتقای آگاهی اجتماعی دانش آموزان. فصلنامه مطالعات رسانه و ارتباطات، ۱۵(۲) ۴۵-۶۴.
۲. بهرام پور، علیرضا. (۱۳۹۷). سواد رسانه‌ای و آموزش شهروندی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۳. شکرخواه، یونس. (۱۳۹۶). خبر. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
۴. فرقانی، محمد مهدی. (۱۳۹۵). مبانی ارتباطات و رسانه. تهران: انتشارات سروش.
۵. مک کوایل، دنیس. (۱۳۹۸). نظریه ارتباطات جمعی. ترجمه پرویز اجلائی. تهران: انتشارات همشهری.
۶. معتمدنژاد، کاظم. (۱۳۹۶). وسایل ارتباط جمعی. تهران: انتشارات علامه طباطبائی.
۷. نامور، محمدرضا. (۱۳۹۹). سواد رسانه‌ای و ضرورت بازانديشي در نظام تعليم و تربيت. فصلنامه پژوهش در مسائل تعليم و تربيت، ۲۷(۱) ۷۵-۹۶.
۸. Buckingham, D. (۲۰۰۳). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Polity Press.
۹. Hobbs, R. (۲۰۱۰). *Digital and media literacy: A plan of action*. Aspen Institute.
۱۰. Hobbs, R. (۲۰۱۱). *Digital and media literacy: Connecting culture and classroom*. Corwin.

۱۱. Livingstone, S. (۲۰۰۴). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review*, ۷(۱), ۳-۱۴.

**موسسه علمی و حقوقی قانون یار
برگزار می کند**

 وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کرمانشاه
 هیئت
مشاوره
و امور ایران
 دانشگاه فرهنگیان
 جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
 پژوهشگاه فرهنگ، ادب و هنر ایران

پنجمین همایش علمی-پژوهشی

مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

ارگان ها و سازمان های حامی معنوی برگزاری همایش (در استان کرمانشاه)
دانشگاه فرهنگیان - سازمان ارشاد اسلامی - آموزش و پرورش - بنیاد شهید، سازمان شهرداری و

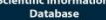
www.Olomensani.ir
www.Ghanonyar.ir

محورهای پذیرش مقالات

تمام گرایش های رشته فقه، حقوق و علوم قضایی ■ علوم تربیتی، تکنولوژی آموزشی و آموزش و پرورش
 روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم دینی و مذهبی ■ علوم اقتصادی، بانکی و تمام گرایش های مدیریت

مدیر اجرایی همایش دکتر شهلا رضایی
دبیر علمی و مسئول همایش دکتر بهنام اسدی
مکان و زمان برگزاری همایش کرمانشاه - ۱۴۰۱/۱۲/۱۱

ایمیل رسمی همایش جهت دریافت مقالات پژوهشگران OLOMENSANI@YAHOO.COM
ارسال مقاله از طریق واتس آپ، ایتا، سروش، تلگرام، روبیکا به شماره ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲
دبیرخانه مرکزی موسسه قانون یار: تهران، میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، موسسه قانون یار ۵۲۶-۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹
(در صورت طرح سوال درخصوص ارسال مقاله یا جذب در هیات علمی همایش با خانم دکتر قبادی تماس بگیرید. ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵)

 CiteFactor
Academic Scientific Journals
 MENDELEY
 جهاد
دانشگاهی
 DRJI
Directory of Research Journals Indexing
 CONF PAPER
 Academia.edu
California-San Francisco
 PBIN.com
Sponsored And Indexed
 Scientific Information Database
 ICI WORLD of JOURNALS
 CIVILICA
Sponsored and Indexed by
We Respect the Science